

Aleksandra Włodyka

ORCID: 0000-0001-5408-2054
(Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

Działalność Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo w Krakowie w latach I wojny światowej

Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo powstawały na ziemiach polskich od lat 50. XIX w. Jedno z pierwszych utworzono w Krakowie. Artykuł ma na celu przybliżyć działalność „pań miłosierdzia” oraz „panien ekonomek” w latach poprzedzających I wojnę światową oraz w jej trakcie. Członkinie stowarzyszenia udzielały ubogim chorym doraźnej pomocy, takiej jak wykonywanie opatrunków czy dostarczanie żywności i innych artykułów codziennego użytku. Poza pomocą materialną duży nacisk kładziono również na religijny aspekt życia podopiecznych. Panny ekonomki od początku XX w. skupiały się na pracy w ambulatorium, a w czasie wojny na organizowaniu kursów pielęgniarstwa.

Słowa kluczowe: stowarzyszenie, Kraków, dobroczynność, religijność, kobiety

Celem artykułu jest przybliżenie charytatywnej działalności Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo w Krakowie czasie I wojny światowej i w latach ją poprzedzających. Podstawę źródłową opracowania stanowią sprawozdania stowarzyszenia z lat 1867–1916 oraz sprawozdanie w skróconej formie zawarte w czasopiśmie „Miłosierdzie Chrześcijańskie” w 1918 r. Działalność krakowskiego Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo nie była dotąd szerzej podejmowana. Wzmiankuje się ją przy okazji ogólniejszych opracowań odnoszących się do dobroczynności w Galicji czy w samym Krakowie. Nieco więcej miejsca poświęca się działalności pań w okresie międzywojennym¹. Zagadnienie to stanowi również ważny punkt w biografii pojedynczych, związanych ze stowarzyszeniem osób, takich jak s. Magdalena

¹ K. Krzysztofek, *Stowarzyszenia katolickie w Krakowie w latach 1918–1939*, Kraków 2014.

Maria Epstein² czy Anna Rydlówna³. W centrum stawia się wówczas początki polskiego pielęgniarstwa i wkład członkiń stowarzyszenia w jego rozwój⁴. Stowarzyszenie jest wtedy punktem wyjścia do dalszych rozważań.

I. Geneza istnienia Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia

Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia zostały zapoczątkowane we Francji w pierwszej połowie XVII w. Oficjalnie zostały uznane przez papieża Innocentego XIII w 1695 r.⁵ Ich powoływanie stało się możliwe dzięki działalności Wincentego a Paulo, założyciela „Bractwa Miłosierdzia”. Skupiało ono kobiety niosące pomoc ubogim i chorym. Wcześniej uznanymi przez Stolicę Apostolską dziełami Wincentego a Paulo były: męskie Zgromadzenie Misji i żeńskie Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia, które z czasem podjęły działalność na całym świecie, w tym na ziemiach polskich. Szarytki przybyły do Polski w XVII w. dzięki królowej Ludwice Gonzadze i od tego czasu systematycznie poszerzały swoją działalność. W czasie rozbiorów zgromadzenie na ziemiach polskich było zorganizowane w czterech prowincjach. Początkowo siedzibą władz powstałej w 1787 r. prowincji galicyjskiej był Lwów, jednak w 1859 r. podjęto decyzję o przeniesieniu jej do Krakowa. Było to dyktowane chęcią skoordynowania pracy sióstr z działalnością krakowskich księży misjonarzy. Przeniesienie Domu Centralnego stało się możliwe dzięki zaangażowaniu biskupa Ludwika Łętowskiego⁶.

W II połowie XIX w. we wszystkich zaborach nastąpił zwrot w podejściu do ubóstwa i potrzebujących. Silnie rozwijała się praca u podstaw na rzecz edukacji społeczeństwa i ratowania go przed nędzą. Zwracano uwagę na trudną sytuację najbiedniejszych warstw społecznych, zwłaszcza ludności miejskiej. Starano się poprawić sytuację bezdomnych i sierot, finansowano powstawanie kolejnych ochron, przytułków i sierocińców. Na wsparcie finansowe filantropów mogły liczyć także zakony, które w swą regułę miały wpisana opiekę nad potrzebującymi. Na przełomie XIX i XX w. powstawały także nowe zgroma-

² U. Perkowska, *Ty, Panie, wskazujesz mi drogę życia. S. Magdalena Maria Epstein*, Kraków 2005.

³ U. Perkowska, *Anna Rydlówna (1884–1949): organizatorka szkolnictwa pielęgniarstwiego, działaczka społeczna i niepodległościowa*, Kraków 2010.

⁴ *Dzieje pielęgniarstwa w Krakowie*, red. K. Zahradniczek, Kraków 2011.

⁵ P. Glugła, *Z dziejów Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo w Tarnowie w latach 1872–1949*, „Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej” 2009, 16, s. 232.

⁶ *Historia prowincji krakowskiej*, „Szarytki”, https://www.krakow.szarytki.pl/?page_id=10623 [dostęp: 15.01.2023].

dzenia zakonne, a w samym Krakowie pomoc ubogim niósł franciszkanin, Albert Chmielowski, założyciel albertynek i albertynów. Z czasem dobroczynność przybrała formę modnego zajęcia – nie wypadało być nieofiarnym⁷.

W ten nurt idealnie wpisywała się działalność licznych grup charytatywnych, w tym dzieł wincentyńskich. Rozkwit Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia na ziemiach polskich przypadł na lata 40. i 50. XIX w. Pierwsze powstawały kolejno we Lwowie, w Poznaniu, Warszawie i Krakowie. Inicjatorami byli zazwyczaj ludzie szlachetnie urodzeni, nierzadko zaangażowani w pracę u podstaw, jak Celestyna i Tytus Działyńscy w Wielkopolsce⁸. Profil działalności stowarzyszeń w wymienionych miastach był niemal identyczny – zakładano ścisłą współpracę ze Zgromadzeniem Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo, odwiedziny w domach ubogich chorych i wsparcie materialne. Za pomoc równie ważną, jak opatrywanie ran i rozdawanie pożywienia, uważano działania na rzecz krzewienia chrześcijaństwa. Oznaki przywiązania do wiary, sakramenty i msze św. wymieniane są w sprawozdaniach na równi z materialnymi aspektami działalności dobroczynnej.

Należy w tym miejscu nadmienić, że zrzeszenie w czasie swojego istnienia nie miało od początku ściśle sformalizowanej nazwy – słowo „stowarzyszenie” było stosowane zamiennie z „towarzystwem”, często nawet w obrębie jednego sprawozdania. We Lwowie zostało zarejestrowane pod nazwą Towarzystwo

⁷ Zagadnienie dobroczynności poruszali m.in.: E. Barnaś-Baran, *Dobroczynność i filantropia w społecznościach wielokulturowej Galicji* [w:] *Mysł i praktyka edukacyjna w obliczu zmian cywilizacyjnych*, t. 1: *Człowiek i wychowanie w perspektywie wieloetnicznej i wielokulturowej*, red. K. Szmyd, E. Barnaś-Baran, E. Dolata, A. Śniegulska, Rzeszów 2012; M. Brenk, *Działalność dobroczynna i filantropijna na ziemiach polskich w czasie niewoli narodowej. Zarys problematyki* [w:] *Pomoc – wsparcie – ratownictwo. O optymalizacji rozwoju i edukacji człowieka na różnych etapach życia*, red. A. Knocińska, P. Frąckowiak, Poznań–Gniezno 2017; N. Budzyńska, *Brat Albert. Biografia*, Kraków 2022; *Dobroczynność i pomoc społeczna na ziemiach polskich w XIX, XX i na początku XXI wieku*, red. M. Przeniosło, Kielce 2008; J. Domańska, *Dobroczynność względem sierot na ziemiach polskich do 1918 roku*, „Biuletyn Historii i Wychowania” 2011, nr 27; A. Haratyk, *Rozwój opieki nad dziećmi i młodzieżą w Galicji doby autonomicznej*, Warszawa 2002; E. Leś, *Od filantropii do pomocniczości. Studium porównawcze rozwoju i działalności organizacji społecznych*, Warszawa 2000; też, *Zarys historii dobroczynności i filantropii w Polsce*, Warszawa 2001; E. Mazur, *Dobroczynność w Warszawie w XIX wieku*, Warszawa 1999; M. Piotrowska-Marchewa, *Nędzarze i filantropi. Problem ubóstwa w polskiej opinii publicznej w latach 1815–1863*, Toruń 2004; M. Sikorska-Kowalska, *Moda na dobroczynność w wieku XIX* [w:] *Życie prywatne Polaków w XIX wieku*, t. 6, „Moda i styl życia”, red. J. Kita, M. Korybut-Marciniak, Łódź–Olsztyn 2017; D. Raś, *Rodziny ubogie i przestępczość od XVI do XX wieku. Warunki życia, badania psychologiczno-społeczne, dobroczynność i wychowanie młodzieży*, Kraków 2011.

⁸ W. Umiński, *Działalność dobroczynna ziemian na przykładzie Towarzystwa św. Wincentego a Paulo na terenie Wielkopolski drugiej połowy XIX wieku*, „Nasza Przeszołość” 2016, t. 125; A. Baran, *Oddziaływanie kapucynów warszawskich na kobiety w dobie międzypowstaniowej (1831–1864)*, „Nasza Przeszołość” 2019, t. 131.

Dam Dobroczynności św. Wincentego a Paulo. Również sprawozdania krakowskie od 1867 do 1917 r. publikowane były z użyciem terminu „towarzystwo”. Zmiana zachodzi w roku 1928, kiedy to sprawozdanie za rok 1927 wydano pod nazwą „stowarzyszenie” i to właśnie tę formę uznaje się za właściwą⁹.

Krakowskie Stowarzyszenie Pań Miłosierdzia zostało powołane do życia w 1855 r., a pięć lat później włączono je do głównego zarządu z siedzibą w Paryżu. Po sześciu latach zostało ostatecznie uznane przez władze kościelne oraz Komisję Namiestniczą. Pierwszym dyrektorem stowarzyszenia został ksiądz Wiktor Ożarowski, natomiast prezesową Felicja Wężykowa, żona senatora – kasztelana Franciszka Wężyka (1785–1862)¹⁰. Stowarzyszenie było odpowiedzią na trudną sytuację uboższych warstw społecznych, którym państwo nie mogło zapewnić wystarczającej pomocy.

Kraków przełomu XIX i XX w. nie był już zaniedbanym miastem z początku doby autonomii. Należał do najszybciej rozwijających się pod względem ludności ośrodków miejskich monarchii austro-węgierskiej. Dynamiczny wzrost liczby mieszkańców wynikał głównie z poszerzania granic miasta oraz napływu ludności z mniejszych miejscowości¹¹. Nie bez wpływu na rozwój Krakowa pozostawała twierdza. By zaopatrzyć wojsko, w mieście utworzono szereg zakładów i wytwórni zatrudniających mieszkańców¹². Wraz z rozwojem miasta przybywało potrzebujących, zwłaszcza w uboższych dzielnicach Krakowa – na Kleparzu, Stradomiu czy Kazimierzu. Problem dotyczył szczególnie sierot oraz osób chorych i starszych, o niewielkich źródłach dochodu. Opiekę nad nimi sprawowały najczęściej zakony, wspierane w swych działaniach przez zrzeczenia o charakterze świeckim, jak np. Towarzystwo Dobroczynności. Ich członkowie dbali o ułatwienie dostępu do służby zdrowia, edukacji, starali się zapewnić miejsca w przytułkach lub sierocińcach bądź udzielali pomocy materialnej¹³.

Działalność świecka i zakonna wzajemnie się dopełniały, czego przykładem była współpraca księży misjonarzy, sióstr miłosierdzia oraz Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia. Pomoc ubogim i cierpiącym miała, jak napisano w sprawozdaniu z 1866 r., przybliżyć członkinie do Chrystusa, umożliwić im jęgo na-

⁹ K. Krzysztofek, dz. cyt., s. 183.

¹⁰ J. Gaworzewski, *Przez 75 lat pracy Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo w Krakowie (1855–1930)*, Kraków 1931, s. 11–12.

¹¹ *Dzieje Krakowa*, t. 3: *Kraków w latach 1796–1918*, red. J. Bieniarzówna, J.M. Małecki, J. Mitkowski, Kraków–Wrocław 1985, s. 314.

¹² A. Chwalba, *Festung Krakau. Kraków w cieniu twierdzy (1850–1914)*, Kraków 2022, s. 294.

¹³ E. Barnaś-Baran, *Wychowanie moralne i religijne ubogich i sierot w Krakowskim Towarzystwie Dobroczynności w latach 1816–1918*, „Studia Pedagogica Ignatiana” 2016, 19 (2), s. 67.

śladowanie i dostrzeganie Boga w drugim człowieku: „Według ustaw Towarzystwa, niektóre spomiędzy składających je Pań same odwiedzają ubogich, niosą i rozdają im wsparcie, ażeby naśladować miłość Jezusa Chrystusa, który [...] zstąpił aż do niskości naszej dla ulżenia naszej niedoli”¹⁴. W bardziej duchowym przeżywaniu pomocy miały umacniać je siostry miłosierdzia, wraz z nimi wizytujące domy chorych¹⁵. Członkostwo w stowarzyszeniu wiązało się także z możliwością uzyskania odpustów zupełnych i częstkowych¹⁶.

W skład zarządu, czyli Rady Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo, każdorazowo wchodził ksiądz dyrektor (jako wizytator z ramienia księży misjonarzy), odpowiedzialny za sporządzanie i przedstawianie biskupowi krakowskiemu sprawozdań z działalności. W pierwszych latach istnienia stowarzyszenia dużą rolę odegrała także wizytatorka szarytek, siostra Maria Talbot, która służyła pomocą w tworzeniu podstaw organizacji¹⁷. Panie obo wiązywał statut określający wysokość płaconych przez nie składek oraz zasady funkcjonowania stowarzyszenia. Składki uzależnione były od pełnionej funkcji – w roku 1866 było to 20 złr. w przypadku pań składających, przynajmniej 4 złr. od pań odwiedzających i 20 centów od pań ekonomek¹⁸.

Prezesowe, wiceprezesowe (w późniejszych sprawozdaniach prezydentki i wiceprezydentki) oraz sekretarki rekrutowały się zarówno spośród arystokratek i ziemianek, rzadziej znanych w towarzystwie mieszczanek – żon profesorów i polityków. Pozostałe członkinie wywodziły się głównie z mieszczaństwa i ziemiaństwa – nie brakowało hrabin i hrabianek. Często do stowarzyszenia zapisywały się matki wraz z córkami oraz synowymi. Prezesowe i wiceprezesowe koordynowały prace stowarzyszenia, a sekretarki były odpowiedzialne za rejestrowanie działalności pań. Podsumowywały podjęte czynności oraz wysokość składek¹⁹. Skarbniczką stowarzyszenia zostawała przełożona sióstr miłosierdzia w danej parafii²⁰.

Mimo podkreślanej pobożności, ofiarności i wiary zaangażowanych kobiet, członkostwo w stowarzyszeniu często miało na celu po prostu przełamanie monotonii dnia codziennego. Członkostwo w licznie powstających w większych i mniejszych ośrodkach miejskich organizacjach dawało możliwość zawarcia

¹⁴ *Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo dla ubogich chorych w Krakowie od dnia 1 stycznia 1866 do 1 stycznia 1867 r.*, Kraków 1867, s. 7.

¹⁵ Tamże, s. 8.

¹⁶ *Mały Podręcznik Pań Miłosierdzia. Przekład z francuskiego*, Kraków 1914, s. 85–87.

¹⁷ J. Gaworzewski, dz. cyt., s. 12.

¹⁸ *Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo...*, Kraków 1867, s. 2–4.

¹⁹ *Mały Podręcznik Pań Miłosierdzia...*, s. 77, 82.

²⁰ Tamże, s. 63.

nowych znajomości oraz poczucie „pożyteczności”²¹. Miało również wymiar prestiżowy, ponieważ w dobrym tonie leżało wspieranie ubogich, chociaż zazwyczaj taka działalność niewiele miała wspólnego z ewangelicznym cichym udzielaniem jałmużny. W przypadku omawianego stowarzyszenia na początku XX w. w sprawozdaniach drukowane były listy członkiń oraz darczyńców, wraz z dokładnymi kwotami ofiar.

Panny ekonomki przyjmowały do swojej grupy niezamężne dziewczęta i kobiety. Formalnie podlegały dyrektorowi, jednak miały własny zarząd składający się z przewodniczącej, wiceprzewodniczącej oraz skarbniczki. Na początku XX w. w jego skład wchodziły również szafarki, wiceszafarki, skarbniczki, podskarbniczki, sekretarki i wicesekretarki.

II. Działalność przed wojną

Działalność pań miłosierdzia początkowo ograniczała się głównie do odwiedzenia ubogich chorych, co zresztą zawarte było w nazwie zrzeszenia (Towarzystwo/Stowarzyszenie Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo dla ubogich chorych w Krakowie). Czyniły to wraz z zakonnicami – Siostrami Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo, a właściwie pomagały im. Dane ujęte w sprawozdaniach pokazują bowiem, że w porównaniu z wizytami sióstr odwiedziny pań były znacznie rzadsze – ich liczba nie przekraczała czasem jednej rocznie w przypadku każdej z członkiń. O tym, jak duże były dysproporcje w ilości wizyt, może świadczyć fakt, że w roku 1870 siostry odwiedziły 3465 chorych, a panie jedynie 554²². Taka tendencja utrzymywała się przez wszystkie lata działalności stowarzyszenia.

Ponadto kobiety zaopatrywały swoich podopiecznych w niezbędne do życia artykuły – odzież różnego rodzaju, węgiel, naftę oraz żywność. Środki na tę pomoc pozyskiwano z różnych źródeł. Panie zobowiązane były do uiszczania corocznych składek, co stanowiło jedynie część budżetu. Znacznie więcej pieniędzy udawało się uzyskać przy okazji kwest organizowanych w okresach świątecznych w kościołach i na cmentarzach. Środki pozyskiwano również na balach i przyjęciach, a także dzięki puszkom wystawionym w kościołach. Nie bez znaczenia były jednorazowe większe ofiary przykazywane przez członków krakowskiej elity. Przeznaczane były zazwyczaj na konkretny cel – wykształce-

²¹ J. Hoff, *Czas wolny mieszkanek miasta galicyjskiego w XIX w.* [w:] *Kobieta i kultura życia codziennego*, red. A. Żarnowska, A. Szwarz, Warszawa 1997, s. 89.

²² *Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo dla ubogich chorych w Krakowie od dnia 1 stycznia 1870 r. do dnia 1 stycznia 1871 r.*, Kraków 1871 s. 16.

nie osieroconego dziecka lub zakup węgla. Na początku XX w. stowarzyszenie czerpało pieniądze również z zapisów zmarłych członków i sympatyków. Hrabiny Stadnicka i Zofia Wodzicka od lat 90. XIX w. wymieniane są wśród osób, które zapisały potrzebującym część swojego majątku, podobnie jak od 1904 r. pani Buol²³. Poza wsparciem finansowym panie otrzymywały na rzecz swoich podopiecznych dary w naturze – warzywa, mleko itp. Zdarzało się również, że aptekarze ofiarowywali leki dla ubogich bez konieczności ponoszenia opłat przez stowarzyszenie.

Poza pomocą materialną, określaną przez księdza wizytatora jako działalność o błogosławionych skutkach, stowarzyszenie dbało także o życie duchowe swoich podopiecznych. Szczególny nacisk kładziono na „prostowanie rodzin”, które nie żyły według chrześcijańskich standardów. Osobną kwestię stanowiła katechizacja dzieci, najczęściej tych osieroconych, które na początku XX w. były przez panie umieszczane w sierocińcach. Dbały również o to, by przebywający pod ich opieką chorzy i umierający byli „zaopatrzeni” w sakramenty, a więc mieli możliwość wyspowiadania się, przyjęcia komunii św. czy sakramentu chorych. Dokumentowano ilość przyjętych komunii św. oraz chrztów. Nie zapominano również o zmarłych podopiecznych i za spokój ich duszy zamawiano msze św. opłacane ze środków stowarzyszenia²⁴.

Panny ekonomki od początku swojego udokumentowanego istnienia pomagały głównie poprzez szycie ubrań i bielizny dla ubogich. Od 1909 r. wspomniane są już dwie sekcje – sporządzania odzieży dla ubogich oraz przygotowywania opatrunków, później przemianowane na sekcje opieki nad chorymi oraz szycia²⁵. Sekcja szycia miała za zadanie dalsze sporządzanie i pozyskiwanie odzieży. Członkinie sekcji ambulatoryjnej asystowały siostrom i lekarzom w otwartym w 1909 r. ambulatorium. Zdobywane tam doświadczenie i chęć dziewcząt do doskonalenia swoich umiejętności przyczyniło się do uruchomienia, jeszcze przed wojną, „kursów samarytańskich”. Były bezpłatne i nie dawały uczestniczkom prawa do wykonywania zawodu. W 1911 r. z inicjatywy Marii Epstein, przewodniczącej ekonomek, przy jednoczesnym naukowym wsparciu profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego utworzono Szkołę Pielę-

²³ *Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo dla ubogich chorych w Krakowie od dnia 1 stycznia 1891 r. do dnia 1 stycznia 1892 r.*, Kraków 1892; *Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo dla ubogich chorych w Krakowie od dnia 1 stycznia 1904 r. do dnia 1 stycznia 1905 r.*, Kraków 1905.

²⁴ *Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo dla ubogich chorych w Krakowie za rok 1913*, Kraków 1914, s. 6.

²⁵ *Sprawozdanie jubileuszowe Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo dla Ubogich Chorych w Krakowie z czynności tegoż Towarzystwa w okresie upłynionych lat 50-ciu*, Kraków 1910, s. 20.

gniarek Zawodowych PP. Ekonomek św. Wincentego a Paulo²⁶. Uruchomiona została dzięki życzliwości sióstr miłosierdzia, krakowskiej inteligencji oraz determinacji panien ekonomek, które same zdobywały środki na przygotowanie budynku szkoły²⁷.

III. Wojna

U progu Wielkiej Wojny dyrektorem dzieła był ks. Kasper Słomiński, natomiast na czele Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia stała księżna Teresa Lubomirska. Panie dzieliły się wówczas na mniejsze grupy, którymi kierowały panie wydziałowe. Ponadto istniał osobny zarząd dla schroniska dla ubogich, czyli Domu św. Wincentego, w którego skład wchodziły panie: Maria Morawska, Anna Chylińska, hrabina Paula Ledóchowska, księżna Olga Ponińska, Maria Kossakowa, Włodzimiera Szolajska, księżna Pelagia Radziwiłłowa, hrabina Maria Żółtowska oraz Maria Gubarzewska²⁸.

Panny ekonomki w roku poprzedzającym wojnę wyodrębniły wśród siebie trzy sekcje – szycia, której przewodniczącą była Maria Epstein, opieki nad chorymi z przewodniczącą Marią Wiszniewską oraz zrzeszającą niektóre członkinie dwóch pierwszych grup sekcję odwiedzania chorych szpitalnych, prowadzoną przez hrabiankę Katarzynę Potocką. Jej uczestniczki dotrzymywały towarzystwa chorym, czytały im, a po pewnym czasie utworzyły również niewielką bibliotekę i udostępniały pacjentom książki.

Wybuch wojny skomplikował funkcjonowanie stowarzyszenia – do tego stopnia, że za rok 1914 tylko panny ekonomki przedstawiły szczegółowe sprawozdanie zawierające komentarz i listę członkiń. W sprawozdaniach z kolejnych dwóch lat, tj. 1915 i 1916 r., przedstawiono trudności, z jakimi musiały mierzyć się członkinie. Największy problem stanowiły pieniądze i brak rąk do pracy. W pierwszych latach wojny, gdy front zbliżał się, a następnie oddalał od miasta, przeprowadzono ewakuację ludności²⁹. Większość pań znalazła się wówczas poza Krakowem, często w odległych rejonach cesarstwa.

Niespokojne lata 1914–1915 znalazły swoje odbicie w liczbie odwiedzonych przez panie chorych. W sprawozdaniu za rok 1916 widać już częściową

²⁶ U. Perkowska, *Ty, Panie, wskazujesz mi drogę życia*, s. 51–52.

²⁷ L. Płaszewska-Żywko, *Szkoła Zawodowych Pielęgniarek Stowarzyszenia PP. Ekonomek św. Wincentego a Paulo w Krakowie i jej działalność w latach 1911–1921* [w:] *Dzieje pielęgniarstwa w Krakowie*, red. K. Zahradniczek, Kraków 2011, s. 229.

²⁸ *Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo...*, Kraków 1914, s. 9.

²⁹ *Dzieje Krakowa*, s. 314.

stabilizację sytuacji w Krakowie, a w 1917 r., mimo wciąż toczących się działań wojennych, liczba odwiedzin znacznie przekracza ilość wizyt z 1913 r.

Tabela 1. Liczba chorych odwiedzanych przez członkinie Towarzystwa Pań Miłosierdzia w kolejnych latach

Rok	Liczba odwiedzin
1913	1084
1914	947
1915	585
1916	1106
1917	1484

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo dla ubogich chorych w Krakowie...*, Kraków 1914–1917; *Sprawozdanie Pań Miłosierdzia w Krakowie*, „Miłosierdzie Chrześcijańskie” 1918, R. 132, nr 40, s. 45–47.

Przytułek dla ubogich nadal funkcjonował, chociaż nie bez trudności, ponieważ ze względu na topniejące środki opiekunowie byli w stanie zagwarantować lokatorom tylko jedno pomieszczenie. W obliczu drożyzny panującej w mieście szczególnie dotkliwa była zmniejszająca się kwota składek uiszczanych przez członkinie. Brak wydarzeń towarzyskich, więc i okazji do kwest, i szybkie zubożenie społeczeństwa sprawiały, że potrzebujących przybywało, a pieniędzy na pomoc nie było. Duże znaczenie w tamtym momencie miały środki zapisane przez zmarłych darczyńców, do których jeszcze przed wojną należeli: hrabina Zofia Wodzicka, hrabina Stadnicka, pani Buol, Olimpia Jankowska, hrabina Felicja Koźmianowa, hrabina Celina Potocka i Wacław Mańkowski. Kwoty tych zapisów nie przekraczały tysiąca koron, chociaż zdarzały się większe ofiary, jak te przekazane w 1916 r. za pośrednictwem Komitetu Sienkiewiczowskiego (6216 koron) i od Ericha von Dillera (1000 koron)³⁰.

Mimo prowadzonych wciąż działań wojennych rok 1916 okazał się przełomowy i zaowocował nowymi przedsięwzięciami stowarzyszenia. Jednym z nich była akcja „Kropla mleka”, dedykowana matkom dzieci do pierwszego roku życia (w *Księdze Pamiątkowej trzechsetlecia Zgromadzenia Księży Mi-*

³⁰ *Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo dla ubogich chorych w Krakowie od dnia 1 stycznia do dnia 31 grudnia 1916 roku*, Kraków 1917, s. 6.

sjonarzy za początek akcji uznano jednak rok 1914³¹). Wykorzystując składki, anonimowe ofiary pieniężne oraz darowizny materialne zorganizowano rozdawanie mleka skondensowanego potrzebującym. Inicjatywa cieszyła się popularnością i po pewnym czasie objęto nią również Kazimierz oraz połączono z bezpłatnymi konsultacjami lekarskimi. W 1917 r. rozpoczęto rozdawanie mleka również starszym dzieciom, do drugiego roku życia, jednak w lipcu, z powodu jego niedostępności, akcja została przerwana. W 1916 r. 400 niemowląt otrzymywało codziennie pokarm, w roku następnym liczba ta zwiększyła się do 636³². Pomysł został zaczerpnięty z Królestwa Polskiego, gdzie placówki tego typu prężnie działały już od początku XX w. Pierwsze stacje „Kropli mleka” powstały w Łodzi i Warszawie w 1904 r.³³. Krakowską stacją kierowała księżna Teresa Lubomirska, a pomocą służyły jej: hrabina Maria Mieroszowska, Maria Rettingerowa, Maria Gubarzewska, a także hrabina Aniela Ponińska³⁴.

Wydarzeniem szczególnie radosnym i ważnym, co podkreślano w sprawozdaniach, było powstanie filii Stowarzyszenia w podkrakowskich Dębnikach (obecnie dzielnica Krakowa) pod przewodnictwem Ludwiki Krzeszowej-Męciny, żony malarza Józefa Krzesza-Męciny. W pierwszym roku wojny wraz z mężem opuściła Kraków i osiadła w Pradze, gdzie oboje zaangażowali się w działalność charytatywną – Józef w Komitecie pomocy dla uchodźców³⁵, Ludwika w praskim Stowarzyszeniu Pań Miłosierdzia. W 1916 r. wrócili do willi w Dębnikach, gdzie Ludwika zajęła się organizacją pomocy dla ubogich. Stowarzyszenie w Dębnikach oficjalnie rozpoczęło działalność 13 kwietnia, w liczbie 35 członków, a wysokość składek ustalono na 1 koronę miesięcznie. Na rozpoczęcie działalności dębnicka filia otrzymała od Stowarzyszenia w Krakowie pomoc finansową w wysokości 200 koron. Z kolei Komitet Generalny Pomocy Ofiarom Wojny w Polsce (komitet weveyski) przekazał znaczną kwotę 1000 franków³⁶.

³¹ *Księga Pamiątkowa trzechsetlecia Zgromadzenia Księży Misjonarzy (1625–1925)*, Kraków 1925, s. 273.

³² *Sprawozdanie Pań Miłosierdzia w Krakowie*, „Miłosierdzie Chrześcijańskie” 1918, R. 132, nr 40, s. 46.

³³ A. Bołdyrew, *Żłobki i stacje „Kropla Mleka” jako placówki wspierające ubogie rodziny w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX wieku*, „Wychowanie w Rodzinie” 2016, t. 14, nr 2, s. 113–114.

³⁴ *Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo...*, Kraków 1917, s. 15.

³⁵ R. Jodłowska, *Krzesz-Męcina Józef Feliks*, „Internetowy Polski Słownik Biograficzny”, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/jozef-feliks-krzesz-mecina-1860-1934-malarz> [dostęp: 12.11.2022].

³⁶ *Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo...*, Kraków 1917, s. 12.

Od początku swojego istnienia stowarzyszenie w Dębnikach podzieliło się na trzy sekcje – dobroczynną, pośrednictwa pracy, zbierania leczniczych ziół, oraz dwie pracownie – produkcji słomianego obuwia i szwalnię. W skład zarządu, poza Ludwiką Krzeszową, weszli: ks. Karol Słowiczek jako dyrektor, oraz panie – Maria Kirchmajerowa jako zastępczyni, Leopoldyna Schmidtova jako skarbniczka, Wiktoria Klockówna jako sekretarka oraz Helena Toroniowa jako zastępczyni sekretarki³⁷.

Poszczególne sekcje filii przybrały profil działalności podobny do działań głównego stowarzyszenia w Krakowie. Sekcja dobroczynna zajmowała się rozdawaniem mleka nawet dla 45 dzieci dziennie. Ponadto starano się rozdać potrzebującym podstawowe produkty spożywcze, takie jak mąka czy kasza. Do zadań sekcji należało również dbanie o osierocone dzieci, które umieszczano w ochronach i sierocińcach.

Sekcja pośrednictwa pracy już w pierwszym roku działalności zdołała pomóc dwudziestu osobom, bez względu na stan zdrowia. Na czele sekcji stanęła pani Sierkiewiczowa. Sekcja szycia miała z kolei profil edukacyjny – miejscowe dziewczęta uczyły się tam szycia oraz naprawiania odzieży pod okiem starszych kobiet. Sekcja zbierania ziół i pracownia obuwia słomianego miały charakter tymczasowy i były skierowane do młodzieży, która „wałęsała się bez roboty”. Dzięki tym inicjatywom udało się zabrać zioła i wykonać ponad trzydzieści par butów³⁸.

Wartością niezwykle ważną, przyświecającą pracującym w stowarzyszeniu paniom, było chrześcijańskie miłosierdzie, wielokrotnie podkreślane w sprawozdaniach. Nie mogło być inaczej, ze względu na ścisłą współpracę z siostrami miłosierdzia. O silnym przywiązaniu do wiary z pewnością świadczy fakt, że praktyki religijne były obecne także w trakcie pracy – szycie odzieży łączono ze słuchaniem Pisma Świętego i związanych z nim nauk głoszonych przez jednego z księży. Kobiety i dziewczęta rozpoczynające kursy samarytańskie odbywały kilkudniowe rekolekcje. Zwyczaj organizowania dni skupienia starano się podtrzymywać również w czasie wojny. Gdy niemożliwe było odbycie rekolekcji w jesieni 1914 r., przeniesiono je na wiosnę roku następnego. Ważnymi wydarzeniami, godnymi odnotowania w sprawozdaniach, były również comiesięczne msze św. oraz adoracje Najświętszego Sakramentu, zwłaszcza w czasie Wielkiego Postu.

Mimo że w czasie wojny większy nacisk kładziono na praktyczny aspekt chrześcijańskiego miłosierdzia, panie starały się nadal dbać również o duchowość swoich podopiecznych. W sprawozdaniach z tego okresu nadal obecne są zestawienia ilości przyjętych komunii św., chrztów czy osób zaopatrzonych w sakramenty.

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże, s. 12–13.

Tabela 2. Opieka duchowa nad chorymi i potrzebującymi

Rok	Chrzty	Spowiedzi i komunie św.	„Uprawnione małżeństwa”	Sakramenty chorych	Msze św. za zmarłych ubogich (wysokość ofiar)
1913	7	885	20	84	96 kor.
1914	2	1013	20	94	105 kor.
1915	2	1004	3	40	73 kor.
1916	-	1078	2	62	117 kor.
1917	-	-	-	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo dla ubogich chorych w Krakowie...*, Kraków 1914–1917.

Na podstawie dostępnych danych można wywnioskować, że największy nacisk kładziono na zaopatrzenie chorych w sakramenty – spowiedzi i komunie św. przyjmowane były w zbliżonej liczbie, natomiast malała ilość uprawnianych małżeństw i chrztów, trudniejszych do zorganizowania w wojennych warunkach. Mimo licznych wydatków związanych z wojną wciąż dbano nadal o msze św. w intencji zmarłych ubogich, przeznaczając na ten cel od 73 do 117 koron rocznie. Ponadto co roku pewną kwotę wydatkowano na fiakra wożącego księdza do chorych.

Czas I wojny światowej jeszcze wyraźniej zaznaczył odrębność panien ekonomek względem reszty stowarzyszenia. Ekonomki, których część ukończyła dwuletnią naukę w Szkole Zawodowych Pielęgniarek, doświadczyły najwięcej wojny. Młode kobiety wyjeżdżały na front, m.in. do Królestwa, gdzie asystowały lekarzom w szpitalach wojskowych. Opiekowały się tam zarówno żołnierzami, jak i ludnością cywilną nękaną przez choroby zakaźne. Niektóre z nich poświęcenie przypłycały życiem, jak to było w przypadku jednej z uczestniczek kursów samarytańskich – Stanisławy Klimuntowej, która w Bielczy zaraziła się tyfusem plamistym i zmarła. Te, które pozostały w Krakowie, pracowały w ambulatorium oraz miejskich szpitalach wojskowych.

Jednocześnie cały czas trwała nauka w szkole pielęgniarek, chociaż zajęcia organizowane były z trudem z powodu braku środków. Wśród nauczycieli szkoły znalazły się zarówno osoby świeckie, jak i siostry miłosierdzia. Także w organizacji nauki w szkole widoczna była duża rola religii i Kościoła. Z zachowanych protokołów Rady Nadzorczej wynika, iż w jej posiedzeniach brał udział ksiądz wizytator oraz, nieco rzadziej, siostry miłosierdzia. Religia znalazła się również wśród przedmiotów podlegających egzaminowi końcowemu: „uchwalono na wniosek prof. dr. [Stanisława] Dobrowolskiego, że na ostatecznym egzaminie Ks. Wizytator Słomiński ma prawo stawiać pytania z religii wchodzące

w zakres pielęgniarstwa”³⁹. O atmosferę pobożności w szkole dbały same ekonomki-założycielki. Zarówno Maria Epstein, jak i Anna Rydlówna były osobami głęboko wierzącymi i zaangażowanymi w życie Kościoła. Maria Epstein uważała katolicki profil nauczania przyszłych pielęgniarek za jeden z atutów szkoły⁴⁰. Rydlówna nawet w czasie wojny zobowiązała się koordynować działalność Kółka Dzieci Maryi, w ramach którego młodzież spotykała się regularnie na rozmowę i modlitwę oraz systematycznie brała udział w mszach św.

O ile wojna zahamowała działania Stowarzyszenia w samym Krakowie, o tyle przyczyniła się do powstania nowych jego jednostek w okolicznych miejscowościach. W 1915 r. podjęta została współpraca z Komitetem Książęco-Biskupim (KBK)⁴¹, powołanym przez biskupa krakowskiego, Adama Stefana Sapiechę. Ekonomki wyruszały w drogę wraz konwojami zaopatrzonymi w artykuły niezbędne dla potrzebujących – transportowano leki, jedzenie i odzież, a jednocześnie poszerzano zasięg Stowarzyszenia⁴². Z tego samego roku pochodzą wzmianki o wiejskich dziewczętach zrzeszających się w lokalnych stowarzyszeniach. Liczba członkiń nie przekraczała dwudziestu osób, a dyrektorami byli zazwyczaj proboszczowie. Dużą rolę w powoływaniu nowych filii odgrywały poszczególne ekonomki, a z czasem zasięg tych stowarzyszeń coraz bardziej się rozszerzał. Za przykład mogą posłużyć dziewczęta w Tenczynku, pracujące pod przewodnictwem Katarzyny Potockiej. Z kolei stowarzyszenie w Albigowej pod Łańcutem powstało z inicjatywy Marii Piątkowskiej, zawodowej pielęgniarki. W Zabiałej i Rudzie Różanieckiej inicjatorem stowarzyszeń był ks. Kudzia, kapelan z ramienia KBK.

IV. Dalsze losy stowarzyszenia

Spośród członkiń Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia, a zwłaszcza panien ekonomek, wyrosły postaci ważne do dziś dla Kościoła katolickiego – Maria Epstein po wojnie wstąpiła do zakonu dominikanek, przyjmując imię Magdalena Maria. Uznawana jest obecnie za Służebnicę Bożą i patronkę walczących z epidemiami, trwa jej proces beatyfikacyjny.

³⁹ Cyt. za: L. Płaszewska-Żywko, *Szkola Zawodowych Pielęgniarek Stowarzyszenia PP. Ekonomek św. Wincentego a Paulo w Krakowie...*, s. 258.

⁴⁰ U. Perkowska, *Ty, Panie, wskazujesz mi drogę życia...*, s. 61.

⁴¹ Jest to nazwa powszechna, oficjalnie komitet zarejestrowano jako Krakowski Biskupi Komitet Pomocy dla Dotkniętych Klęską Wojny.

⁴² *Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo dla ubogich chorych w Krakowie od dnia 1 stycznia 1915 r. do 31 grudnia 1915 r.*, Kraków 1916, s. 19–20.

Wojenne doświadczenia Magdaleny Marii Epstein i jej najbliższych współpracowniczek przyczyniły się do rozwoju polskiego pielęgniarstwa – w powojennej Polsce przy Uniwersytecie Jagiellońskim powstała Uniwersytecka Szkoła Pielęgniarek i Opiekunek Zdrowia, co stało się możliwe dzięki współpracy nawiązanej z Fundacją Rockefellera. Pierwszą dyrektorką, do 1931 r., była Maria Epstein. Wśród nauczających znalazły się dawne ekonomki, Anna Rydlówna i Teresa Kulczyńska, które po odejściu Marii do zakonu objęły stanowiska dyrektorki i wicedyrektorki⁴³. Szkoła stopniowo zyskiwała bardziej świecki charakter i więcej łączyło ją ze środowiskiem akademickim niż z macierzystym Stowarzyszeniem Pań Miłosierdzia.

Stowarzyszenie przetrwało I wojnę światową i kontynuowało działalność do likwidacji na początku lat 50. W czasie dwudziestolecia międzywojennego rozwinęło swoje struktury – działalność obejmowała całą metropolię krakowską. Również w samym Krakowie stowarzyszenie stworzyło oddziały z własnymi zarządami, odpowiadające poszczególnym dzielnicom miasta. Podobnie jak w czasie wojny, panie otaczały opieką ubogich chorych oraz dzieci, prowadząc kwesty, a także rozdając odzież i żywność. Nadal dbano również o rozwój duchowy podopiecznych i, wzorem filii stowarzyszenia w Dębnikach, pomagano w znalezieniu zatrudnienia. Powstałe w czasie wojny filie weszły w skład metropolii krakowskiej, miały jednak zróżnicowany czas funkcjonowania, czasem było to zaledwie kilka lat niesienia pomocy potrzebującym. Stale jednak pojawiały się nowe, najczęściej parafialne jednostki, będące efektem działań członków KBK.

Bibliografia

Źródła drukowane

Mały Podręcznik Pań Miłosierdzia. Przekład z francuskiego, Kraków 1914.

Sprawozdanie jubileuszowe Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo dla Ubogich Chorych w Krakowie: z czynności tegoż Towarzystwa w okresie upłynionych lat 50-ciu, Kraków 1910.

Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo dla ubogich chorych w Krakowie od dnia 1 stycznia 1866 r. do 1 stycznia 1867 r., Kraków 1867.

Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo dla ubogich chorych w Krakowie od dnia 1 stycznia 1870 r. do dnia 1 stycznia 1871 r., Kraków 1871.

Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo dla ubogich chorych w Krakowie od dnia 1 stycznia 1891 r. do dnia 1 stycznia 1892 r., Kraków 1892.

⁴³ L. Płaszewska-Żywko, *Powstanie i rozwój Uniwersyteckiej Szkoły Pielęgniarek i Higienistek w latach 1925–1950* [w:] *Dzieje pielęgniarstwa w Krakowie*, red. J. Zahradniczek, Kraków 2011, s. 292.

- Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo dla ubogich chorych w Krakowie od dnia 1 stycznia 1904 r. do dnia 1 stycznia 1905 r.*, Kraków 1905.
- Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo dla ubogich chorych w Krakowie od dnia 1 stycznia 1913 r. do 31 grudnia 1913 r.*, Kraków 1914.
- Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo dla ubogich chorych w Krakowie od dnia 1 stycznia 1914 r. do 31 grudnia 1914 r.*, Kraków 1915.
- Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo dla ubogich chorych w Krakowie od dnia 1 stycznia 1915 r. do 31 grudnia 1915 r.*, Kraków 1916.
- Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo dla ubogich chorych w Krakowie od dnia 1 stycznia 1916 r. do 31 grudnia 1916 r.*, Kraków 1917.
- Sprawozdanie Pań Miłosierdzia w Krakowie*, „Miłosierdzie Chrześcijańskie” 1918, R. 132, nr 40.

Opracowania

- Baran A., *Oddziaływanie kapucynów warszawskich na kobiety w dobie międzypowstaniowej (1831–1864)*, „Nasza Przeszłość” 2019, t. 131.
- Barnaś-Baran E., *Dobroczynność i filantropia w społecznościach wielokulturowej Galicji [w:] Myśl i praktyka edukacyjna w obliczu zmian cywilizacyjnych*, t. 1: *Człowiek i wychowanie w perspektywie wieloetnicznej i wielokulturowej*, red. K. Szmyd, E. Barnaś-Baran, E. Dolata, A. Śniegulska, Rzeszów 2012.
- Barnaś-Baran E., *Wychowanie moralne i religijne ubogich i sierot w Krakowskim Towarzystwie Dobroczynności w latach 1816–1918*, „Studia Pedagogica Ignatiana” 2016, 19 (2).
- Bołdyrew A., *Żłobki i stacje „Kropla Mleka” jako placówki wspierające ubogie rodziny w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX wieku*, „Wychowanie w Rodzinie” 2016, t. 14, nr 2.
- Brenk M., *Działalność dobroczynna i filantropijna na ziemiach polskich w czasie niewoli narodowej. Zarys problematyki [w:] Pomoc – wsparcie – ratownictwo. O optymalizacji rozwoju i edukacji człowieka na różnych etapach życia*, red. A. Knocińska, P. Frąckowiak, Poznań–Gniezno 2017.
- Budzyńska N., *Brat Albert. Biografia*, Kraków 2022.
- Chwalba A., *Festung Krakau. Kraków w cieniu twierdzy (1850–1914)*, Kraków 2022.
- Dobroczynność i pomoc społeczna na ziemiach polskich w XIX, XX i na początku XXI wieku*, red. M. Przeniosło, Kielce 2008.
- Domańska J., *Dobroczynność względem sierot na ziemiach polskich do 1918 roku*, „Biuletyn Historii i Wychowania” 2011, nr 27.
- Dzieje Krakowa*, t. 3: *Kraków w latach 1796–1918*, red. J. Bieniarzówna, J.M. Małecki, J. Mitkowski, Kraków–Wrocław 1985.
- Dzieje pielęgniarstwa w Krakowie*, red. K. Zahradniczek, Kraków 2011.
- Gaworzewski J., *Przez 75 lat pracy Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo w Krakowie (1855–1930)*, Kraków 1931.
- Glugła P., *Z dziejów Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo w Tarnowie w latach 1872–1949*, „Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej” 2009, 16.
- Haratyk A., *Rozwój opieki nad dziećmi i młodzieżą w Galicji doby autonomicznej*, Warszawa 2002.
- Hoff J., *Czas wolny mieszkanek miasta galicyjskiego w XIX w. [w:] Kobieta i kultura życia codziennego*, red. A. Żarnowska, A. Szwarz, Warszawa 1997.
- Krzysztofek K., *Stowarzyszenia katolickie w Krakowie w latach 1918–1939*, Kraków 2014.
- Księga Pamiątkowa trzechsetlecia Zgromadzenia Księży Misjonarzy (1625–1925)*, Kraków 1925.
- Leś E., *Od filantropii do pomocności. Studium porównawcze rozwoju i działalności organizacji społecznych*, Warszawa 2000.

- Leś E., *Zarys historii dobroczynności i filantropii w Polsce*, Warszawa 2001.
- Mazur E., *Dobroczynność w Warszawie w XIX wieku*, Warszawa 1999.
- Perkowska U., *Anna Rydlówna (1884–1949): organizatorka szkolnictwa pielęgniarskiego, działaczka społeczna i niepodległościowa*, Kraków 2010.
- Perkowska U., *Ty, Panie, wskazujesz mi drogę życia. S. Magdalena Maria Epstein*, Kraków 2005.
- Piotrowska-Marchewa M., *Nędzarze i filantropi. Problem ubóstwa w polskiej opinii publicznej w latach 1815–1863*, Toruń 2004.
- Płaszewska-Żywko L., *Powstanie i rozwój Uniwersyteckiej Szkoły Pielęgniarek i Higienistek w latach 1925–1950* [w:] *Dzieje pielęgniarstwa w Krakowie*, red. J. Zahradniczek, Kraków 2011.
- Płaszewska-Żywko L., *Szkoła Zawodowych Pielęgniarek Stowarzyszenia PP. Ekonomek św. Wincentego a Paulo w Krakowie i jej działalność w latach 1911–1921* [w:] *Dzieje pielęgniarstwa w Krakowie*, red. K. Zahradniczek, Kraków 2011.
- Raś D., *Rodziny ubogie i przestępczość od XVI do XX wieku. Warunki życia, badania psychologiczno-społeczne, dobroczynność i wychowanie młodzieży*, Kraków 2011.
- Sikorska-Kowalska M., *Moda na dobroczynność w wieku XIX* [w:] *Życie prywatne Polaków w XIX wieku*, t. 6, „Moda i styl życia”, red. J. Kita, M. Korybut-Marciniak, Łódź–Olsztyn 2017.
- Umiński W., *Działalność dobroczynna ziemian na przykładzie Towarzystwa św. Wincentego a Paulo na terenie Wielkopolski drugiej połowy XIX wieku*, „Nasza Przeszłość” 2016, t. 125.

Strony internetowe

- Historia prowincji krakowskiej*, „Szarytki”, https://www.krakow.szarytki.pl/?page_id=10623 [dostęp: 15.01.2023].
- Jodłowska R., *Krzysz-Męcina Józef Feliks*, „Internetowy Polski Słownik Biograficzny”, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/jozef-feliks-krzysz-mecina-1860-1934-malarz> [dostęp: 12.11.2022].

Activities of the Association of the Ladies of Charity of St. Vincent de Paul in Kraków during World War I

Summary

Associations of the Ladies of Charity of St Vincent de Paul were established in the Polish lands in the 1850s. One of the first association was founded in Kraków. The aim of this article is to present the activities of the Ladies of Charity and the Steward Maids [Panny Ekonomki] in the years before and during World War I. The members of the association provided the sick poor with emergency care such as making bandages or providing food and other daily necessities. In addition to material assistance, great emphasis was also placed on the religious aspect of the wards' lives. From the beginning of the 20th century, the Steward Maids concentrated on their work in the infirmary and, during the war, on organising nursing courses.

Keywords: association, Kraków, charity, religiosity, women